

СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОМЕРЕЖІ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Зарубіна А., Семенюк Л.

Проаналізовано соціально-екологічні аспекти формування регіональної екомережі, враховуючи специфіку Кіровоградської області. Визначено перспективи ландшафтно-екологічної оптимізації регіону, що має позитивно вплинути на еколого-соціально-економічну ситуацію в області.

Ключові слова: екомережа, збалансований розвиток, екологічна культура, соціально-екологічні аспекти.

ВСТУП

На сьогоднішній день концепція формування регіональних екомереж є домінуючою у загальній природоохоронній стратегії. Визначені шляхи ландшафтно-екологічної оптимізації території Кіровоградської області з формуванням регіональної екомережі, що надасть змогу переходу регіону до дійсно збалансованого розвитку шляхом раціонального регіонального природокористування, покращенням умов життєдіяльності населення, підтримуванням рівноваги між природними та антропогенними ландшафтами.

ВИХІДНІ ПЕРЕДУМОВИ

Комплексне дослідження природоохоронної мережі з метою її оптимізації як цілісної системи, впровадження теоретичних результатів в практику природокористування проводять в Україні такі вчені, як М.Д. Гродзинський, В.О. Боков, В.М. Пашенко, С.О. Генсирук, Ю.Р. Шеляг-Сосонко, інші. Основні роботи направлені на формування каркасу природних ядер, екокоридорів, які мають становити єдину ієрархічну систему. Проте, формування екомережі має важливе соціально-екологічне значення. Можна приймати безліч законів стосовно формування і оптимізації екомережі, проте не слід забувати, що дане утворення буде існувати в постійній взаємодії з суспільством. Суспільні аспекти мотивації формування екомережі пов'язані зі створенням системи значущих соціальних мотивацій та дій, орієнтованих на сприяння розбудові екомережі [4].

ЗАВДАННЯМ ЦІЄЇ СТАТТІ є аналіз впливу та можливості покращення соціально-екологічних умов Кіровоградщини за умов проектування регіональної екомережі.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Територія Кіровоградської області є одним із найскладніших в плані формування регіональної екомережі, яка б відповідала усім зазначеним критеріям і вимогам. Особливе значення має те, що регіон має високий рівень антропогенного перетворення ландшафтів. При цьому близько 70% земельних ресурсів складають орні землі, а рівень природно-заповідного фонду становить дещо більше 1%. Дана

ситуація вказує на актуальність впровадження екомережної стратегії планування на території області. Каркасом майбутньої екомережі мають стати території та об'єкти ПЗФ. Оптимізація землекористування пов'язана із скороченням орних земель, їх ренатуралізацією та зміною аспектів природокористування. Переведення з часом еродованих та деградованих земель внаслідок їх рекультивациі у категорію заповідних на перспективу дозволить збільшити відсоток заповідності до 2 – 3% і вийти на науково-обґрунтований рівень. В такому випадку співвідношення природних і перетворених геосистем буде 31:69% відповідно по області [3]. Є ряд соціальних факторів, які також можуть вплинути на дане співвідношення. При розрахунках співвідношення природних і перетворених земель не враховані антропогенно-перетворені земельні угіддя, які є покинутими на сьогоднішній день. Окремого дослідження потребує питання покинутих сільськогосподарських угідь на місці сільських поселень, які фактично припинили своє існування. Як правило, покинутими є села, які знаходяться досить віддалено від основних транспортних магістралей [5].

В Кіровоградській області нараховується (станом на 2006 р.) 1010 сільських населених пунктів. Серед них 23 села у 11 адміністративних районах області, які є на карті, але не мають населення. Найбільше таких сіл (5) у Долинському районі. За цим показником область займає III місце в Україні після Чернігівської та Полтавської областей. У 1996 році таких сіл було 12.

Такі ділянки притаманні майже кожному адміністративному району Кіровоградської області. Наприклад, за проведеними дослідженнями авторів, показані на картах області, але є покинутими такі населені пункти: Світловодський район – села Бугроватка, Аннівка, Петрівка, Знам'янський район – Пятихатки, Веселий кут, Чутівка, Новгородківський район – Сотницьке, Воронцовка, Компаніївський район – Нижньоводяне, Покровка, Новомиргородський район – Пенькіно, Котівка, Кіровоградський район – Аврамівна, Липове.

За даними управління статистики Кіровоградської області на 2006 рік, в найближчій перспективі покинутими можуть стати 50 сільських населених пунктів з людністю менше 10 осіб у 18 районах області. Зокрема, таких сіл у: Бобринецькому районі – 5; Вільшанському – 1; Голованівському – 2; Добровеличківському – 3; Знам'янському – 4; Кіровоградському – 2; Компаніївському – 3; Маловисківському – 2; Новгородківському – 1; Новоархангельському – 7; Новомиргородському – 3; Новоукраїнському – 4; Олександрівському – 2; Олександрійському – 6; Онуфріївському – 1; Петрівському – 18,8; Світловодському – 1; Ульянівському – 1; Устинівському – 2.

Значні площі покинутих земель складають дачні ділянки, особливо поблизу таких міст, як Кіровоград, Світловодськ, Знам'янка, Олександрія. На даних територіях відбувається самовідновлення степової рослинності, заселення певними представниками фауни.

До категорії покинутих слід віднести також колишні військові полігони, які внаслідок реформування Збройних сил України залишились покинутими. Це, наприклад, „залишки” розформованої ракетної армії (Голованівський, Знам'янський та Олександрівський райони) та деяких військових авіаційних частин (с. Канатове

Кіровоградського району), які залишили не рекультивовані та забруднені землі. Через деякі з таких об'єктів нині проходять туристичні маршрути, наприклад, на колишню базу ракетних військ (сmt. Побужжя).

Статус покинутих останнім часом набули значні площі сільськогосподарських земель. Вони поступово, через ряд послідовних сукцесій, набувають рис відновленості, насамперед через поширення на їх території степових фітоценозів. Подібні території доцільно включати до природоохоронних з подальшим науковим спостереженням за швидкістю і якістю самовідновлення ландшафтів.

Дане питання потребує більш детального дослідження, але в цілому за попередніми розрахунками за умови ренатуралізації таких покинутих земель, можливо досягти потрібних 35%, а можливо навіть і 40%.

Екомережа покликана оптимізувати життєвий простір населення. Проаналізовано природно-екологічні умови проживання населення Кіровоградської області із зазначенням існуючих на сьогоднішній день природоохоронних територій та об'єктів (Рис. 1).

Екологічне районування. Якщо врахувати усі фактори екологічного впливу на територію області, зокрема й вплив об'єктів, розташованих у сусідніх регіонах (зокрема Кривбасу), та залучивши показники досліджень природного середовища України, наприклад дослідження В.А.Барановського, райони можна розподілити на декілька груп:

1. Із відносно сприятливим екологічним станом (умовно чисті): Вільшанський, Гайворонський, Ульяновський, Голованівський, Новоархангельський райони; 2. Із середньообласними характеристиками (помірно забруднені): Маловисківський, Новомиргородський, Олександрівський, Знам'янський (частково) райони; 3. Із несприятливою екологічною ситуацією (забруднені): Новоукраїнський, Бобринецький, Добровеличківський (частково), Компаніївський райони; 4. Із загрозливою екологічною ситуацією (дуже забруднені): Кіровоградський, Новгородківський, Устинівський, Олександрійський (частково), Онуфріївський (частково), Світловодський (частково) райони; 5. Із критичною екологічною ситуацією (надзвичайно забруднені): Долинський, Петрівський, Олександрійський (частково), Онуфріївський (частково), Світловодський (частково) райони. Зрозуміло, що екологічний стан на території району не завжди є однорідним, тому ми і застосовуємо поняття „частково”. Віднесення району до тієї чи іншої групи визначається за екологічним станом 2/3 його площі.

На основі цієї класифікації, врахувавши основні джерела екологічного забруднення (кількість звалищ та обсяг неутилізованих відходів у них; наявність потужних транспортних шляхів; розміщення на території, або поблизу, шкідливих промислових підприємств та об'єктів, радіаційне забруднення частини Новоархангельського району цезієм-137), частку природоохоронних об'єктів у загальній площі району ми розподілили райони області на три групи за екологічним станом та рівнем розвитку природоохоронної функції :

1. Умовно чисті райони з показниками природоохоронної функції вище середньообласних: Гайворонський, Новомиргородський, Олександрівський.

2. Помірно забруднені та умовно чисті райони з середньообласними показниками природоохоронної функції: Вільшанський, Бобринецький, Голованівський, Добровеличківський, Компаніївський, Новоукраїнський, Маловисківський, Новоархангельський, Знам'янський, Ульяновський.

3. Дуже забруднені райони з показниками природоохоронної функції нижче середньообласних: Долинський, Кіровоградський, Новгородківський, Олександрійський, Онуфріївський, Петрівський, Світловодський, Устинівський.

Зазначимо, що територія районів 2 та 3 групи (забруднених) складає приблизно 3/4 площі області.

Із впровадженням розробок щодо формування регіональної екомережі на території Кіровоградської області, соціально-екологічні умови мають покращитись. Передбачено значне збільшення площі зелених насаджень, залуження еродованих схилів земель, ренатуралізація покинутих антропогенно-змінених територій, загальне збільшення територій, які б мали статус природно-заповідних.

Рис. 1. Екологічне районування та рівень розвитку природоохоронної функції

Ряд адміністративних районів області (Голованівський, Добровеличківський, Устинівський) мають досить низький рівень заповідних територій. Проте, наприклад, в межах Голованівського району у регіональній екомережі передбачено створення природного ядра на основі досить значного за площею лісового масиву, який не має статусу заповідності. Такі території і об'єкти є майже у кожному адміністративному районі, і під час формування екомережі потрібно орієнтуватися не тільки на ПЗФ області, а виявляти і залучати малозмінені природні території.

Одним з головних елементів програми формування регіональної екомережі повинна стати роз'яснювальна робота населенню, зокрема фермерам і підприємцям про доцільність і соціально-економічний ефект від раціонального сільськогосподарського землекористування. Формування екомережі та економічне використання її ресурсів узгоджується зі світовими тенденціями розвитку невиснажливого типу: зеленого та наукового туризму, біоземлеробства, наукоємних технологій тощо [4]. До цих видів діяльності залучено понад 7% населення планети, і вони демонструють стійку тенденцію до зростання без викопування кар'єрів, без забруднення природного навколишнього середовища. Україна, з її високим інтелектуальним та природним потенціалом, здатна швидко розвинути таку діяльність. Слід також брати до уваги можливість збереження та відновлення традицій і знань місцевих громад. Це сприятиме поліпшенню морально-психологічного клімату у соціумі, підвищенню екоосвіди громадян, формуванню екологічної культури суспільства, особливо, якщо процес відбуватиметься із залученням інноваційних та альтернативних технологій та підходів. Слід згадати досвід Рузвельта, який широко застосовував ідеї створення національних парків та розбудови комунікацій для розв'язання соціально-економічних та природоохоронних проблем за допомогою громадських робіт.

ВИСНОВКИ В цілому, головними позитивними соціально-екологічними моментами від створення регіональної екомережі є :

- підвищення рівня екологічної рівноваги та регуляції території дослідження, природний захист сільськогосподарських угідь і природних ландшафтів від шкідників (Ю. Одум, 1975, Гіляров, 1990);
- підвищиться рекреаційний потенціал регіону внаслідок збільшення площі природних ландшафтів і їх естетичної привабливості; збільшиться кількість видів рослинного і тваринного світу;
- як наслідок підвищення ефективності соціально-економічної системи області (внаслідок збільшення врожайності сільськогосподарських культур, підвищення рекреаційного потенціалу, зменшення захворюваності населення, формування екологічної культури та екоосвіди суспільства тощо).

Список літератури:

1. Гавриленко Е.П. Ландшафтно-екологічне обґрунтування територіальних схем и проєктів природопользования. Монографія. – К.: Фитосоціоцентр, 2003. – 188 с.
2. Закон України „Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки”. Прийнятий 21 вересня 2000 р. № 989-III // Уряд. кур'єр. – 2000. - 8 листопада. – („Орієнтир”. - №37. – С.3-4).
3. Зарубіна А. Ландшафтно-екологічна оптимізація території Кіровоградської області за умов формування регіональної екомережі // Географія в інформаційному суспільстві. Зб. наук. праць в 4-х т. – К.: ВГЛ Обрії. – 2008. – Т. III. – С.285-286.
4. Перспективы создания Единой природоохранной сети Крыма. – Симферополь: Крымское учебно-педагогическое гос. издательство, 2002. – 192 с
5. Семенюк Л.Л. Демографічна ситуація в сільській місцевості Кіровоградської області в соціально-географічному аспекті // Географія і сучасність. Зб. наукових праць НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Випуск 13. – К.: Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005. - С.135 – 145.

Зарубина А., Семенюк Л. Социально-экологические аспекты формирования экосети Кировоградской области

Проанализированы социально-экологические аспекты формирования региональной экосети, учитывая специфику Кировоградской области. Определены перспективы ландшафтно-экологической оптимизации региона, которые положительно повлияют на эколого-социально-экономическую ситуацию в области.

Ключевые слова: экосеть, устойчивое развитие, экологическая культура, социально-экологические аспекты.

Zarubina A., Semenuk L Social-ecological aspects of Kirovograd regional econet forming

Social-Ecological Aspects of Kirovograd Regional Econet forming are analyzed while taking into account specific features of kirovograd region. The perspectives of landscape – environmental optimization of the region that should make a positive influence upon ecological-social-economical situation in region are defined.

Keywords: econet, balanced development, ecological culture, social-ecological aspects.

Статья поступила в редакцию 25.07.2008 г